

Розділ 3

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 327(438): 303.4

НАТАЛЯ БУГЛАЙ

М. Миколаїв

buglay@ukr.net

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обрання зовнішньої політики Польщі предметом дослідження в теоретико-методологічному сенсі є актуальним, з точки зору посилення дослідницького інтересу до важливих питань міжнародних відносин та всесвітньої історії, зокрема європейської історії, притаманного сучасній українській історичній науці. Маючи в своєму розпорядженні широкий асортимент дослідницьких інструментів, нами свідомо було зроблено вибір на користь лише тих із них, які належним чином опрацьовані наукою та перевірені практикою й допомагають осмисленню зовнішньої політики сусідньої держави. Такий підхід, на наше переконання, уможливив комплексне вивчення зовнішньої політики РП визначеного періоду, з урахуванням впливу на неї великої кількості взаємопов'язаних внутрішніх чинників та зовнішньої кон'юнктури.

Ключові слова: Польща, зовнішня політика, теорія, методологічні принципи, інструменти дослідження, наукове пізнання.

Грунтовне вивчення зовнішньої політики Республіки Польща потребує чіткого й однозначного обґрунтування фундаментальних теоретико-методологічних засад наукового дослідження. Одразу відзначимо, що з огляду на умови, в яких упродовж попереднього семидесятирічного періоду розвивалася національна історіографія, від здобуття Україною державної незалежності і досі українські історики перебувають у пошуку нових методологічних підходів до вивчення проблем минулщини.

Раніше головним орієнтиром історичних досліджень незмінно залишалася марксистсько-ленінська методологія з характерними їй принципами партійності та класовості, і дослідник фактично був позбавлений будь-яких альтернативних шляхів пізнання історії та «творив» у чітко визначених партійною номеклатурою рамках, – «залізна завіса», яка ускладнювала науковий обмін, тиск партійної цензури, репресії щодо науковців на кілька десятиліть загальмували природний, не обмежений державним втручанням пошук нових форм дослідницької роботи, вдосконалення ме-

тодології, генерування нових ідей», – цілком слушно, на наш погляд, зауважив О. Реєнт [5, 4].

З 1991 р. ознакою історіографічного процесу стало звернення до нової парадигми наукового пізнання, підбір нового методологічного інструментарію з одночасною відмовою від усталених стереотипів та догм. «На перший план виступили проблеми утвердження нового дослідницького підходу та методологічних засад історичних наук, переосмислення основних історичних закономірностей за відмови від стереотипів формаційного підходу до періодизації історії та одномірного її вивчення і тлумачення...», – наголошує А. Кудряченко [4, 181].

Виходячи з того, що в спадок від попереднього періоду Україна отримала велику кількість фахових істориків, чиє професійне становлення відбулося на традиціях радянської історіографії і які в якісно нових умовах (із власної ініціативи або через необхідність) почали відмовлятися від радянської парадигми історіописання, рішуче «пірнаючи» у вир західної історіографії, водночас на науковій ниві з часом почала з'являтися все більша

кількість істориків нового покоління, лише опосередковано знайомих із принципами радянського підходу до висвітлення історії, національній історичній науці на межі ХХ–ХХІ ст. притаманним виявився деякий еклектизм наукових принципів, методів та підходів. Так, упродовж тривалого часу ознакою українського історіописання було паралельне співіснування радянської та пострадянської, марксистської та немарксистської, традиційної та нової методології і спричинена цим фактом неабияка дискусійність історіографічної ситуації, з притаманними їй суттєвими труднощами вибору методологічних принципів, методів та прийомів, у своїй сукупності спроможних витримати критику на предмет адекватності існуючим запитам.

Щоправда впродовж останніх років ситуація суттєво змінилася, і на сьогодні маємо підстави констатувати дедалі чіткіше оформлення методологічного інструментарію та на цій основі підготовку все більш науково вартісних наукових студіювань. Окрім того, українському історіографічному процесу дедалі більше притаманним стає формування наукових осередків дослідження проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин, історичної полоністики в тому числі (Київ, Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Луцьк, ін.), активне їх долучення до магістралей світового наукового поступу, від контексту розвитку яких в силу об'єктивних обставин упродовж тривалого часу він був відірваний. «У переважній більшості сучасні дослідники, відмовившись від аксіом ортодоксального марксизму й одномірного класового підходу до вивчення історії, перейшли на позиції історичного плюралізму й аналізу минулого та сучасного на базі системного підходу. На сучасному етапі переважає тенденція до комплексного, всебічного вивчення історичних явищ і процесів, до спільного дослідження їх кількома науками, до комбінування (поєднання) їх пізнавальних можливостей», – йдеться у публікації Т. Герасимчук [2, 187]. Загальною практикою історіописання все більше починає визначатися також застосування міждисциплінарного підходу, який, на переконання більшості авторитетних учених, шляхом звернення до міждисциплінарних досліджень уможливорює всебічне вивчення проблеми та створення на цій основі комплексної, логічно завершеної наукової праці.

Обрання зовнішньої політики РП предметом дослідження, зауважимо, цілком погоджується із притаманною сучасній українській історичній науці тенденцією посилення дослідницького інтересу до актуальних питань міжнародних відносин та всесвітньої історії, зокрема європейської історії. Вивчення останніх, особливо в світлі офіційно проголошеного Україною європейського вибору зовнішньої політики, прагнення поглиблювати взаємини з Європейським Союзом із наступним набуттям повноправного у ньому членства, є «важливим завданням вітчизняної історичної науки», – переконаний С. Віднянський [1, 52]. У випадку зовнішньої політики сусідньої з нашою державою РП доленосного, з точки зору реалізації пріоритетних зовнішньополітичних завдань, десятиріччя, актуальність дослідження суттєво посилюється фактом обрання офіційним Києвом відповідного польського досвіду своєрідним дороговказом на обраному шляху, а заразом, адвокатуванням Польщею українських інтересів на рівні провідних союзних інститутів, діяльною позицію сприяння нашій державі у просуванні шляхом європейської інтеграції.

Вибір методологічного інструментарію даної статті, таким чином, продиктований потребою всебічного та неупередженого висвітлення зовнішньої політики Польщі періоду 1995–2005 рр., з'ясування концептуального її підґрунтя, чинників, що визначали зміст та спрямованість розвитку, в тому числі в аспекті реалізації пріоритетних завдань, пов'язаних зі вступом до НАТО та ЄС, набуттям регіонального лідерства в Центрально-Східній Європі тощо. Принагідно відзначимо, що, значно солідаризуючись із думкою відомого українського історіографа Я. Калакури [3, 26], під методологічним інструментарієм авторка цієї праці розуміє сукупність сформованих на підставі загальної наукової практики, а також під впливом особливостей предмета дослідження методологічних принципів (правил), методів, прийомів, способів та засобів, що використовуються для пізнання оточуючої дійсності. Маючи в своєму розпорядженні широкий асортимент дослідницьких інструментів, нами свідомо було зроблено вибір на користь лише тих із них, які належним чином опрацьовані наукою та перевірені практикою. Такий підхід, на наше переконання,

уможливив комплексне вивчення зовнішньої політики Польщі визначеного періоду, з урахуванням впливу на неї множини взаємопов'язаних внутрішніх чинників та зовнішньої кон'юнктури.

Пріоритетне місце в методологічному інструментарії посідають методологічні принципи наукового пізнання, якими керується історична наука та які можуть бути використані для дослідження зовнішньої політики РП упродовж 1995–2005 рр. Головними серед них, на наш погляд, є принципи історизму, наступності, об'єктивності та всебічності. І хоча дослідникам відомі також деякі інші правила наукового пізнання, комплексне використання вказаних чотирьох є цілком достатньою передумовою для досягнення визначеної у роботі мети, виконання продиктованих нею дослідницьких завдань.

Застосування принципу історизму, який в презентованому дослідженні займає одне з пріоритетних місць, зумовлене розумінням того, що вивчення будь-якої проблеми, а історичної тим більше, потребує врахування факту хронологічної її від нас віддаленості, а також змісту конкретно-історичної ситуації, коли вона мала місце, у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, адже безвідносно до конкретних обставин, «відірвано від контексту», обізнаність дослідника з проблемою виглядає більше, ніж сумнівно. Так, дослідження зовнішньої політики РП упродовж визначеного у дисертаційній праці десятиріччя здійснювалося шляхом урахування наслідків глибоких геополітичних трансформацій, що на межі 1980–1990-х рр. у зв'язку з розпадом соціалістичного табору, ліквідацією Ради економічної взаємодопомоги та Організації Варшавського договору, а пізніше й самого Радянського Союзу почали визначати «нове обличчя» Європи та світу в цілому й уможливили прихід до влади в РП антикомуністичної опозиції та наступне переосмислення офіційною Варшавою зовнішньополітичних пріоритетів, відтоді однозначно орієнтованих на інтеграцію в європейсько-атлантичний простір та покликаних повернути польському народу історично притаманне йому місце в європейській сім'ї народів.

Кращому розумінню успіхів просування Польщі шляхом інтеграції в НАТО та ЄС сприяло звернення до позиції щодо цього провід-

них держав Заходу, а також Російської Федерації, яка, на відміну від європейських суперників та США, була здебільше ворожою, та, з огляду на геополітичний потенціал РФ і можливості Кремля впливати на ситуацію в регіоні ЦСЄ, не могла ігноруватися офіційною Варшавою. Далеким від досконалості дослідження зовнішньої політики Польщі, на нашу думку, було б також без урахування міжнародної ситуації у розрізі регіонального та глобального її вимірів. Послугування принципом історизму, таким чином, дало змогу ґрунтовно дослідити, по-перше, генезу польської зовнішньої політики у 1995–2005 рр., у взаємозв'язку з внутрішньою політикою, в тому числі викликану потребами інтеграції до НАТО та ЄС системою реформ, та суспільними настроями, а також зовнішньополітичною кон'юктурою, і, по-друге, зміни у ставленні до Польської держави, а також зовнішньої політики, що нею реалізовувалася, «великих держав», від позиції яких її успіхи значно залежали.

Звернення до принципу наступності орієнтувало авторку цієї праці на спадкоємність розвитку зовнішньої політики РП, виявлення його основних тенденцій. Так, було доведено, що набуття Польщею регіонального лідерства значно стало можливим завдяки започаткуванню в 1991 р. Вишеградської групи та позиціонуванню РП діяльним її членом, протегуванню офіційною Варшавою інтересів сусідів на східному кордоні на рівні провідних європейських інститутів – Ради Європи, Центральноевропейської ініціативи, Європейського Союзу – та піднесенню взаємин із сусідами, Україною зокрема, до рівня стратегічного партнерства.

Відповідно вступ Польщі до ЄС значною мірою виявився можливим завдяки попередньому її вступу до НАТО, активній участі в процесах регіональної інтеграції, в тому числі шляхом участі в розбудові євро регіонів тощо. І, що прикметно, зовнішня політика РП означеного періоду ґрунтувалася на ідеях Є. Гедройця – Ю. Мерошевського, обґрунтованих у повоєнний період опозиційними до комуністичного режиму еміграційними колами та взятих на «озброєння» прихильниками «Солідарністю» на чолі з Л. Валенсою, серед палких шанувальників якої був також і А. Квасневський. Упродовж десятирічного перебування на президентській посаді і

словом, і ділом він незмінно демонстрував свою відданість ідеям «великого поляка». Усвідомлення цих, а також низки інших моментів дозволило, таким чином, виявити успадкованість польської зовнішньої політики означеного десятиліття від попереднього відтинку польської історії, зокрема, періоду перебування РП у складі соціалістичного табору, а пізніше – віднайдення свого місця на якісно новій мапі Європи.

Послугування принципом наступності, окрім того, передбачає врахування тягlosti процесу наукового осмислення проблеми. Тож, робота над дослідженням обраної проблеми супроводжувалася зверненням до наукових здобутків попередників, завдяки чому, на наш погляд, вдалося забезпечити тягlostь історіографічного процесу, а разом у рази зменшити загрозу суб'єктивної оцінки подій та процесів, що аналізуються. Звернення до студіювань попередників дозволило також з'ясувати коло питань, які потребують продовження дослідницької роботи, гарантувати актуальність і своєчасність наступних праць за тематикою.

Принцип об'єктивності, що виходить із цивілізаційного погляду на історію як об'єктивний процес, вимагає від дослідника необхідності спиратись на факти у їх правдивому вигляді, без будь-яких фальсифікацій, свідомих перекручувань та вміщувань у заздалегідь сформовані рамки, так би мовити, «у чистому вигляді», навіть у супереччю тому, що отриманий результат, – і дослідник свідомий того, – може «розірвати» сформовані в історичній науці стереотипи, зазнати критики в наукових колах, а то й суспільного опору. Так, ще в I ст. до н. е. римський історик Цицерон казав: «Перше завдання історії – утриматися від брехні, друге – не приховувати правди, третє – не давати жодного приводу запідозрити себе в пристрасті або в упередженій ворожості», – і з ним, безперечно, важко не погодитися.

Досліджуючи зовнішню проблему Польщі визначеного пострадянського десятиріччя, авторка, безсумнівно, була вільна у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між подіями і процесами та позбавлена необхідності одержати наукові результати перевіряти на предмет відповідності встановленій історичній парадигмі. У випадку дослідження будь-якої історичної проблематики у пострадянсь-

кий період, аналогічно нашому випадку, подібна проблема, як розуміємо, на порядку денному не значиться, і те, наскільки достовірним, а від того вартим уваги, виявився той чи інший науковий результат, залежить, насамперед, від фаховості дослідника, його професійної зрілості та наукової компетентності. Щоправда, в суспільних науках абсолютно об'єктивних знань досягти не так вже й просто, а то й в принципі неможливо, адже трактування тих чи інших подій завжди відбувається крізь призму особистого досвіду дослідника, його внутрішньої налаштованості щодо того, про що він пише, а інколи й навмисного ухилення від оперування одними фактами з одночасною апеляцією до деяких інших. Свідома подібної небезпеки, авторка, тим не менше, намагалася максимально реконструювати події історичної минувшини, зумовленої предметом дослідження, зберігаючи уваженість та незаангажованість на належному науковому рівні проаналізувати їх.

Використання принципу всебічності вимагає від дослідника врахування всіх внутрішніх зв'язків і відносин системи, усіх чинників, що впливають на її функціонування. У нашому випадку, зокрема, йдеться про максимально повне врахування всіх внутрішніх та зовнішніх по відношенню до Польської держави чинників, незалежно від того, спричинені вони суб'єктивними, особистісними мотивами чи об'єктивним розвитком історії. Не викликає заперечень, зовнішня політика РП, подібно зовнішній політиці будь-якої іншої країни, значно узалежнена ситуацією в середині держави, добробутом населення та його задоволеністю діями влади, особистісним чинником дипломатів та політиків, перш за все найвищого рівня, а також розстановкою сил на міжнародній арені, заангажованістю конкретних держав, готовністю «головних геополітичних гравців» на рівні світового співтовариства лобіювати її інтереси тощо. Ці, а також багато інших чинників, що впливають на зовнішню політику Польської держави, при її осмисленні нами були максимально враховані.

Тож, ефективність зазначених методологічних принципів висвітлення зовнішньополітичної доктрини Польщі періоду 1995–2005 рр., безсумнівно, значно залежить від комплексності їх застосування, а також від

сукупності науково-дослідницьких методів, через які вони реалізуються. Згідно усталеної в українській історичній науці практики, в методології дослідження прийнято розрізняти загальнонаукові (притаманні абсолютно всім наукам), спеціально-наукові або власне історичні (характерні кільком спорідненим наукам) та конкретно-наукові або спеціальні (властиві окремим галузям наукового пізнання) методи, що можуть бути використані при висвітленні задекларованої проблеми. Разом з тим, у кожному конкретному випадку, в т.ч. при аналізі зовнішньої політики РП, зрозуміло, що методологія історичних досліджень не є величиною сталою, а постійно змінюється, з однієї сторони, – під впливом тематики дослідження, з іншої, – під впливом генезису історіографічної ситуації. Остання, зауважимо, від здобуття Українською державою незалежності і досі виглядає не надто втішно. Так, маючи на меті покінчити з традиціями радянської історичної думки, українські історики почали тотально послуговуватися новіт-

ньою методологією, характерною західним традиціям історіописання, унаслідок чого ознакою національної історіографії стала деяка методологічна еkleктика.

Список використаних джерел

1. Віднянський С. Проблеми всесвітньої історії в українській історіографії: стан та перспективи дослідження / Степан Віднянський // Україна-Європа-Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія : Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієв. — Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. — Вип. 5. У 2 ч.: Україна-Європа-Світ : історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку / Міжнар. зб. наук. пр. на пошану проф. М. М. Алексієвцю. — Ч. 1. — С. 50—60.
2. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин / Т. Ф. Герасимчук // Український історичний журнал. — 2006. — № 5. — С. 186—199.
3. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій / Я. С. Калакура. — Київ : Генеза, 2004. — 496 с.
4. Кудряченко А. І. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні / А. І. Кудряченко // Український історичний журнал. — 2011. — № 1. — С. 180—194.
5. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. — 1999. — № 3. — С. 3—22.

NATALIA BUGLAY

Mykolaiv

FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF POLAND: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY

The election of the Polish foreign policy the subject of research in theoretical and methodological sense, is relevant, from the perspective of strengthening the research interest in the important issues of international relations and world history, particularly European history inherent in the modern Ukrainian historical science. Having at its disposal a wide range of research tools, we consciously made a choice in favor of only those that are adequately addressed by science and proven practice and help understanding the foreign policy of a neighboring state. Such an approach, we believe, made possible a comprehensive study of the foreign policy of the RP a specified period, taking into account the influence of a large number of interrelated internal factors and the external environment.

Key words: Poland, foreign policy, theory, methodological principles, research tools, and scientific knowledge.

НАТАЛЬЯ БУГЛАЙ

г. Николаев

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Избрание внешней политики Польши предметом исследования в теоретико-методологическом смысле является актуальным, с точки зрения усиление исследовательского интереса к важным вопросам международных отношений и всемирной истории, в частности европейской истории, присущего современной украинской исторической науке. Имея в своем распоряжении широкий ассортимент исследовательских инструментов, нами сознательно был сделан выбор в пользу лишь тех из них, которые должным образом проработаны наукой и проверенные практикой и помогают осмыслению внешней политики соседнего государства. Такой подход, по нашему убеждению, сделал возможным комплексное изучение внешней политики РП определенного периода, с учетом влияния на нее большого количества взаимосвязанных внутренних факторов и внешней конъюнктуры.

Ключевые слова: Польша, внешняя политика, теория, методологические принципы, инструменты исследования, научное познание.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2017